

це підтверджує, що експресивність є однією з основних характеристик публіцистики.

Список використаної літератури

1. Марич С.М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень // Українське мовознавство: Республіканський міжвідомчий збірник. - Випуск 15. - К., 1988. - С. 75-78.
2. Сухар Т.М. Лексичний повтор як експресивний прийом синтаксису // Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: Збірник наукових праць - Кривий Ріг, 2003. - С. 119-123.
3. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. - Запоріжжя, 2002. - 351 с.

Список використаних джерел

ВП- „ВІСТІ Придніпров'я”
ГІ- „Гірничий інженер”
ГУ- „Голос України”
ДТ- „Дзеркало тижня”
КМ- „Криворізький меридіан”
МЧ- „Молодий час”

ПП- „Персона плюс”
Т- „Так!”
УМ- „Україна молода”
УС- „Українське слово”
ЧГ- „Червоний гірник”

Summary

In the article there are viewed the peculiarities of functioning of parcelling constructions in informational and publicistic texts: typology and frequency of usage.

Г.М.Мельничук
канд. філолог, наук, доцент

ПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ ПРИКМЕТНИКОВИХ УТВОРЕНЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про структурно-семантичні та функціональні особливості продуктивних моделей прикметникових утворень. Аналізуються аювотвірні засоби.

Дослідження нових лексичних одиниць вимагає уваги до аспекту їх утворення та особливостей функціонування. Сучасний підхід до процесу

65

навчання іноземної мови орієнтує здебільшого на продуктивне вивчення закономірностей словотворення, перш за все продуктивних моделей, тобто таких конструкцій, які з високим ступенем імовірності можуть бути використані для утворення нових лексичних одиниць.

Незважаючи на те, що потреби в номінації категорії „ознака / якість / властивість” [2; 6] у сучасній німецькій мові значно менші, ніж у називанні предметів, прикметникові словотвірні конструкції досить численні і відіграють важливу роль у розвитку лексичної системи мови.

У сфері німецького прикметника продуктивними вважаються всі три види словотворення: 1) словоскладання, 2) (експліцитна) деривація та 3) префіксація. Проте перші два види виявляють чітку домінуючу тенденцію.

Протягом останнього часу значно збільшилася кількість частотних продуктивних прикметникових утворень із дієслівним компонентом (Partizip I або Partizip II) [3], наприклад, *schmerzlindernd, energiesparend; schadstoffbelastet, sensorgesteuert, praxisverbunden*. Інтенсивний розвиток композит, що утворені за цією моделлю, можна пояснити структурними та семантичними особливостями названих конструкцій:

- такі моделі відзначаються економним способом передачі змісту поняття шляхом скорочення синтаксичної конструкції (словосполучення або підрядного речення), яка є основою моделі, до одного слова, що веде до синтаксичної стислості, не спричиняючи втрати інформаційного навантаження;

- моделі майже не зазнають морфологічних обмежень;
- значення моделей легко розкриваються.

Оскільки першою безпосередньо складовою розглядуваних конструкцій часто виступає іменник, зумовлений валентною структурою дієслова як основи другої безпосередньо складової, значеннєві відношення між ними легко розпізнаються, навіть за умови їх імпліцитного вираження, напр.: *Das Penicillin schützt —► penicillingschützt; ...schützt die Umwelt —► umweltgeschützt;...schützt die Erosion —► erosionsgeschützt*.

Для сучасного словотвору в німецькій мові особливо властива тенденція домінування словотвірних одиниць, які перебувають на межі основоскладання й афіксації. На такі словотвірні одиниці звертали увагу ще представники традиційного словотвору, проте лише в останні десятиріччя ці словотвори стали розглядати під особливим кутом зору і вживати щодо них різноманітну термінологію: „афіксоїди”, „морфеми, омонімічні словам”, „компоненти у функції афіксів”, „відносні афікси”, „напівслужбові морфеми”, „напівафікси” („напівпрефікси” та „напівсуфікси”) тощо [4; 5; 7].

Відомо, що більшість морфем-префіксів та ряд суфіксів сучасної німецької мови ведуть походження від основ відповідних лексичних одиниць і вживаються як компоненти складних слів. Сьогодні такі одиниці, які функціонують як словотвірні засоби з певним лексико-категоріальним значенням і не втратили формальний та семантичний зв'язок із самостійними лексемами, отримали особливий перехідний статус.

Питання щодо термінологічної інтерпретації цього класу словотвірних одиниць та їх змістового відмежування від афіксів і відповідно компонентів **66**

складних слів досі обговорюється та залишається остаточно невирішеним у спеціальній літературі.

У цій статті ми, як і М.Д.Степанова, послуговуємося терміном „напівафікс” для позначення продуктивних словотвірних засобів, за допомогою яких утворюються цілі ряди слів за аналогією, оскільки саме цей термін указує на „неповноту” афіксальної природи елемента [1].

Прикметникові словотвірні конструкції посідають значне місце у розширенні та збагаченні словникового складу сучасної німецької мови. Висока активність та частотність їх використання пояснюється їх різноманітним зживанням у тій чи іншій синтаксичній функції: в атрибутивній, предикативній :а обставинній. Значною мірою вони сприяють реалізації загальних тенденцій розвитку сучасної німецької мови, перш за все у синтаксичній сфері. Стисла форма структур речень спричиняє зростання атрибутивного характеру членів речення, а отже, й розширення прикметникових словотвірних моделей.

Багато прикметникових утворень у німецькій мові розвивають здатність виражати в компактній формі найрізноманітніші відношення між предметами •а якостями/властивостями і часто замінюють складні синтаксичні сполучення: *bugelfeuchte Wasche* = Wasche, die so feucht ist, dass sie sich zum Btigel n eignet; *spinnfahiges Material* = Material, das versponnen werden kann; *ziischauerfreundlicher Fussball* = eine Art des Fussballspielens, die den nrwaartungen und Bedlirfhissen der Zuschauer entspricht.

Можливість утворення похідних іменників від більшості таких прикметникових словотвірних конструкцій одночасно сприяє синтаксичній стислості й слугує засобом текстового зв'язку, формування структури тексту, •:апр.: *leistungsfhdig / Leistungsfahigkeit, funktionstiichtig / Funktionstiichtigkeit, Kompromisslos / Kompromisslosigkeit*.

Для процесу розвитку прикметникових, як й іменникових та дієслівних словотвірних конструкцій, характерним є не стільки утворення абсолютно -:ових моделей та засобів, скільки зміна ступеня використання наявних потенцій, нових комбінаторних можливостей існуючих мовних засобів та зміна ступеня самостійності конститuentів [6, 73]. Проте ця тенденція типова саме для прикметникової сфери.

Особливо продуктивною для сучасної німецької мови вважається структурна модель „іменник - прикметник” (S - A) у словотвірному значенні „ $_{99x} > t A$ in bezug auf S“ (x є прикметник, який співвідноситься з іменником), напр.: *'arbenprachtig, kostengunstig, erzeugniskonkret, pflegeleicht, storungssicher*.

Частина слів у прикметникових композитах розвиває здатність •творювати однотипні ряди складних слів і на цій підставі семантично зіддалятися від уживання прикметника як самостійної лексичної одиниці, тобто скріплювати за собою статус словотвірного елемента. Цю тенденцію можна спостерігати на прикладі прикметника *freudig*.

Статус прикметника *freudig* як словотвірної морфеми зумовлюють такі фактори [7, 76]:

1) утворення рядів складних слів за семантично визначеною моделлю: *Jiskutier-, erzahl-, ess-, experimented-, gebe-, kauf-, \ese-, putz-, reise-, enrscheidungs-, export-, geburten-, kontakt-, innovations-, kommunikations-, opfer-, r is i*

ko-, reform-, schaffens-, sportfreudig;

2) вираження узагальненого словотвірного значення:

на відміну від значення прикметника *freudig* (von Freude erfüllt, frohgestimmt; Freude bringend, beglückend) - *freudig* у сполученні з іменником або основою дієслова як першою безпосередньою складовою виражає узагальнене значення „zu etwas neigend, gem/leicht zu etwas bereit sein”;

3) зв'язаність морфеми:

у цьому словотвірному значенні, яке не відповідає значенню самостійного прикметника, *-freudig* функціонує тільки як зв'язана морфема.

Аналіз новотворів і словотвірних засобів сучасної німецької мови дає підставу говорити про недостатність названих критеріїв для однозначного відмежування словотвірних одиниць з перехідним статусом. Це виявляється і в тому, що, наприклад, М.Д. Степанова та В. Фляйшер відносять до словотвірних морфем *-freudig*, *-ahnlich*, *-tüchtig*, *-würdig* [1; 7], проте не включають до цього ряду *-fest*, *-feindlich*, *-günstig*. Зараз чітко виявляється тенденція до семантичного зсуву та переходу до розряду напівафіксів одиниць *-fest* (*feuer-*, *winter-*, *saure-*, *wetter-*, *wisch*, *waschmaschinen-*, *reifi-*, *rutsch-*, *maschen-*, *verrottungsfest* (bestandig gegenüber etwas), *-freundlich* (*kunden-*, *fussganger-*, *leser-*, *familien-*, *kunstfreundlich* (angenehm in bezug auf etwas / für jemanden), *-lustig* (*kauf-*, *schau-*, *abenteuer-*, *unternehmungslustig* (gem zu etwas bereit). У такому ж напрямі розвиваються *-fertig*, *frisch*, *-intensiv*, *-kraftig*, *-nah*, *-reif*, *-schwach*, *-sicher*, *-stark*, *-treu*, *-weit* тощо.

На користь характеру напівафікса прикметників свідчить і той факт, що ці елементи як друга безпосередньо складова словотвірної конструкції здебільшого не здатні семантично репрезентувати всю конструкцію, як це відбувається у випадку детермінативних композит: **freundliche Öffnungszeiten* (*kundenfreundliche Öffnungszeiten*), *freudige Entscheidungen* (*risikofreudige Entscheidungen*), *naher Arbeitsstil* (*bürgerlicher Arbeitsstil*), *lustige Besucher* (*schaulustige Besucher*).

На особливу увагу заслуговують синонімічні та антонімічні відношення в системі напівафіксів сучасної німецької мови. Розглянемо найважливіші семантичні групи. Для вираження загального відношення „etwas betreffend, einer Sache entsprechend, in der Art von etwas” широко вживаються:

-gerecht: *qualitäts-*, *sortiments-*, *mast-*, *termin-*, *bedarfs-*, *bühnen-*, *fernsehgerecht*;

-mafiig: *plan-*, *mengen-*, *gebrauchswert-*, *wohnungs-*, *verkehrs-*, *maler-*, *turnus-*, *klassen-*, *fahrplanmafiig*;

-gemafi: *ordnungs-*, *traditions-*, *zeit-*, *sommer-*, *jugendgemafi*.

Конструкції такого типу передають значення порівняння з певними другорядними значеннями і поширені у діловій мові. Порівняльний характер даних моделей виявляється через трансформацію їх у порівняльну конструкцію з дієприслівником *entsprechend*: *verfassungsgemafi* - *entsprechend der Verfassung*. Ці утворення майже не зазнають словотвірних обмежень щодо структури їх іменникової бази.

Для вираження значення “Vorhandensein des Basisinhalts (in hohem MaBe)” використовуються напівافیкси:

-reich: *erlebnis-, ertrag-, ideen-, energie-, erfolg-, verkehrsreich;*

-voll: *verdienst-, widerspruchs-, vertrauens-, kultur-, niveauvoll.*

Напівافیкс *-reich* відзначається найвищим ступенем продуктивності і може поєднуватися як з абстрактними, так і з конкретними іменниками оцінної семантики, тоді як *-voll* сполучається тільки з абстрактними іменами.

Антонімічне значення „Nichtvorhandensein” передають напівافیкси:

-los: *kompromiss-, verantwortungs-, verlust-, anspruch-, schmerzlos;*

-arm: *zement-, bedien-, gerusch-, pflege-, btigel-, verlust-, schmerz-, wartungsarm;*

-leer: *ausdrucks-, inhalts-, gedankenleer; frei:* *koffein-, btigel-, fehler-, alkohol-, schmerz-, lehrveranstaltungs frei.*

Семантичні диференціації у межах цієї семантичної групи полягають у тому, що напівافیкс *-los* виражає „відсутність” як позитивну або негативну якість у залежності від лексичного значення базісного іменника; *-arm* „наявність” у незначному ступені (як перевагу або недолік); *-leer* „відсутність” як недолік, а напівافیкс *-frei* передає значення „відсутність”^{4*} як позитивну якість чи властивість.

Продуктивний характер розглядуваних словотвірних елементів виявляється й у вираженні різноманітних модальних значень, наприклад, можливості, необхідності, рекомендації, придатності, здатності, спроможності тощо. Часто такі словотвірні конструкції поєднуються з додатковими якісними, кількісними або темпоральними компонентами, як „gut”, „besonders”, „leicht”, „ohne Schaden”, „viel”, „sofort”, „ktinftig”:

-fahig: *aufnahme-, widerstands-, leistungs-, spinn-, funktions-, arbeits-, patentfahig;*

-tuchtig: *funktions-, lebens-, fahr-, sende-, verkehrstichtig;*

-wert: *bewahrens-, lesens-, bemerkens-, sehens-, nachahmenswert;*

-wtirdig: *auszeichnungs-, abbau-, diskussions-, kredit-, menschen-, denkwtdig;*

-trachtig: *geschichts-, zuktinftigs-, harmonie-, hoffnungstrachtig.*

Аналізовані словотвірні моделі є активним засобом реалізації принципу мовної економії у сучасній німецькій мові. За їх допомогою зміст цілих речень або комплексних словосполучень передається у компактній формі. Проте слід відзначити, що, незважаючи на свій практичний характер, такі конструкції не завжди дозволяють правильно інтерпретувати їх зміст. Розкриття значення цих моделей може бути ускладнено такими факторами:

- на відміну від синтаксичних конструкцій значеннєві відношення у словотвірній моделі виражені імпліцитно і навіть семантична еквівалентність словосполучення і словотвірної моделі вимагає від читача / слухача досить високого рівня володіння мовними знаннями;

- компоненти словотвірної моделі, як самостійні слова, так і напівافیкси, можуть бути багатозначними.

Значення відповідної словотвірної конструкції розкривається здебільшого

з контексту або ситуації. Нерідко зміст словотвірної моделі з'ясовується лише за допомогою складних та довгих за обсягом описових операцій, наприклад: „*eine kinofahige Wirklichkeit*” - eine Wirklichkeit, die sich auch für den Film, für das Kino eignet; „*brieftaschenfreundliche Preise*” - Preise, die nicht zu hoch, also akzeptabel sind, die die „Brieftasche“ (als den Aufbewahrungsort für Geld) nicht so sehr belasten.

Роль префіксації в системі прикметникового словотворення у порівнянні із словоскладанням незначна. Номінативна функція утворень за допомогою префіксів або напівпрефіксів полягає у модифікації існуючих прикметників. Головним завданням цих словотвірних елементів є градування основного значення прикметника. Таку модифікуючу функцію у сучасній німецькій мові виконують досить численні елементи, які характеризуються відносною відкритістю свого інвентаря. Частина цих елементів сполучається з прикметниками та іменниками (*grund-, nicht-, riesen-, schein-*), інші елементи поєднуються лише з другою прикметниковою безпосередньо складовою. Багато напівпрефіксів через їх образний та експресивний характер зазнають стилістичних обмежень уживання. У межах даних моделей виокремлюють такі семантичні групи:

- приблизне вираження названої якості / властивості: *pseudo-, quasi-, schein-, semi-*;
- високий ступінь вираження якості / властивості: *bitter-, blitz-, blut-, brand-, erz-, grund-, hoch-, kreuz-, schwer-, stock-, tief-, tod-, ur-, voll-, wunder-*;
- більш високий ступінь вираження якості / властивості, ніж очікуваний: *tiber-, super-, extra-, hyper-*.

Отже, для сучасного словотвору у сфері прикметників німецької мови особливо властива тенденція домінування словотвірних одиниць, які перебувають на межі основоскладання й афіксації. Найбільшого поширення набувають словотвірні конструкції з відносно конкретним значенням їх компонентів.

Список використаної літератури

1. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н.Зуев, И.Д.Молчанова, Р.З.Мурясов и др.; Под рук. М.Д.Степановой. - М.: Рус. яз., 1979.-536 с.
2. Barz I. Nomination durch Wortbildung. - Leipzig: Verlag „Enzyklopadie”, 1988.-411 S.
3. Debus F. Entwicklungen der deutschen Sprache in der Gegenwart - und in der Zukunft? - Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999. - 56 S.
4. Duden. Das Bedeutungsworterbuch. Wortbildung und Wortschatz.
5. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Die Wortbildung. Das Substantiv. - Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 1998. - S. 480- 529.
6. Ktihhold I., Putzer O., Wellmann H. Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. 3. Hauptteil. Das Adjektiv. - Diisseldorf, 1978.-375 S.

Summary

The article investigates adjective composite word formations, their structural-semantic and functional peculiarities.

О.А.Остроушко
старший викладач

КОМУНІКАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОФРАЗОВИХ ЗАМОВЛЯНЬ-СПОНУКАНЬ

У статті йдеться про семантичні й структурні особливості українських однофразових замовлянь-спонукань. Ці особливості зумовлені своєрідним комунікативним призначенням цих текстів, їх магічною функцією. Замовляння-спонукання яскраво відбивають ряд психологічних особливостей мовців.

Мовленнєвий жанр замовлянь - один із найдавніших. Він існує - на чому сходяться усі дослідники - кілька тисячоліть. Сформований він у надрах магічного світогляду, провідною ідеєю якого є віра у всеосяжні, всепроникні зв'язки усього суцього. Елементи такого світогляду властиві й сучасній людині, що знаходить своє підтвердження, зокрема, у побутуванні заговірних магічних текстів, в існуванні численних народних повір'їв і в наш час. Увага дослідників - фольклористів, істориків, культурологів, психологів, мовознавців - до замовлянь зумовлена не тільки бажанням визначити їх місце серед інших фольклорних жанрів, описати світоглядне підґрунтя функціонування цих текстів, виявити історичне значення заговорів. Сьогодні науковці цікавляться також психологічними аспектами побутування замовлянь, зокрема, можливим психотерапевтичним ефектом, сугестивним впливом, особливо впливом на глибинні пласти людської свідомості [3; 9].

Замовляння, як правило, являють собою органічне поєднання слова й дії. Це тексти особливі, нерозривно пов'язані з цілим рядом обов'язкових екстралінгвістичних умов щодо часу, місця виголошення, кількості учасників мовленнєвого акту, виконуваних ними дій, використовуваних предметів тощо. Але незважаючи на все це, стрижневим елементом є словесний - сам текст як синтагматичний ланцюжок особливим чином поєднаних слів. Своєрідне синтагматичне оточення, власне мовний і екстралінгвістичний контекст сприяють актуалізації глибинного, архетипного змісту слів і синтаксичних структур. Архетипи - це не стільки вроджені ідеї чи спогади, які спонукають людей сприймати, переживати, реагувати на події певним чином, а радше самі